

ERHVERVSETIK SOM EMPIRISK VIDENSKAB

Af WOLMER CLEMMENSEN

ETIK¹⁾ som Betegnelse for den videnskabelige Disciplin af samme Navn er tvetydig, da Betegnelsen paa een Gang viser hen til 1) en normativ Disciplin i Slægt med spekulativ, metafysisk Filosofi og 2) til en empirisk Videnskab i Slægt med og under Indflydelse af moderne Sociologi.

Da den normative Etik er den ældste Form, er det forstaaeligt, at Begrebet Etik i denne Betydning har vundet en vis Hævd, og at Etik derfor almindeligvis anses for en normativ Videnskab, hvis Opgave lige siden Grækernes Dage har været defineret saaledes: gennem Analyse og Sammenligning at finde almengyldige Moralprincipper og Normer.

Den moderne, empiriske Etik sætter sig helt andre Opgaver og hviler erkendelsesteoretisk paa et helt andet Grundlag, idet den som første Udgangspunkt fremhæver den Kendsgerning, at Moralprincipper er noget ganske relativt, der erfaringsmæssigt varierer med Tid og Sted, og for hvis Gyldighed en formal Begrundelse ikke lader sig gennemføre. Moralske Sandheder kan ikke bevises. Der kan saaledes ikke opstilles objektivt gyldige Moralprincipper.

Først som empirisk Forskning faar Etiken Værdi som Videnskab i dennes moderne Betydning. Paa sit normative Stadium kunde Etiken aldrig blive andet end mere eller mindre metafysi-

¹⁾ Der er blevet ført vidtløftige Diskussioner om, hvorvidt og hvorledes der bør gøres en Distinktion mellem Etik og Moral. At komme ind paa denne anser jeg for ørkesløst, da de to Begreber i praktisk Sprogbrug dækker hinanden og i hvert Fald glider saa stærkt over i hinanden, at en Distinktion vilde blive lige saa subjektiv som de eksisterende og derfor være uden Betydning.

ERHVERVSETIK SOM EMPIRISK VIDENSKAB

AF WOLMER CLEMMENSEN

ETIK¹⁾ som Betegnelse for den videnskabelige Disciplin af samme Navn er tvetydig, da Betegnelsen paa een Gang viser hen til 1) en normativ Disciplin i Slægt med spekulativ, metafysisk Filosofi og 2) til en empirisk Videnskab i Slægt med og under Indflydelse af moderne Sociologi.

Da den normative Etik er den ældste Form, er det forstaaeligt, at Begrebet Etik i denne Betydning har vundet en vis Hævd, og at Etik derfor almindeligvis anses for en normativ Videnskab, hvis Opgave lige siden Grækernes Dage har været defineret saaledes: gennem Analyse og Sammenligning at finde almengyldige Moral-principper og Normer.

Den moderne, empiriske Etik sætter sig helt andre Opgaver og hviler erkendelsesteoretisk paa et helt andet Grundlag, idet den som første Udgangspunkt fremhæver den Kendsgerning, at Moral-principper er noget ganske relativt, der erfaringsmæssigt varierer med Tid og Sted, og for hvis Gyldighed en formal Begrundelse ikke lader sig gennemføre. Moralske Sandheder kan ikke bevises. Der kan saaledes ikke opstilles objektivt gyldige Moral-principper.

Først som empirisk Forskning faar Etiken Værdi som Videnskab i dennes moderne Betydning. Paa sit normative Stadium kunde Etiken aldrig blive andet end mere eller mindre metafysi-

¹⁾ Der er blevet ført vidtløftige Diskussioner om, hvorvidt og hvorledes der bør gøres en Distinktion mellem Etik og Moral. At komme ind paa denne anser jeg for ørkesløst, da de to Begreber i praktisk Sprogbrug dækker hinanden og i hvert Fald glider saa stærkt over i hinanden, at en Distinktion vilde blive lige saa subjektiv som de eksisterende og derfor være uden Betydning.

ske Spekulationer og Udtryk for subjektive Meninger. Men Etiken har som saa mange andre Videnskaber, f. Ex. Nationaløkonomien, maattet begynde normativt. I Stedet for de mange og ofte golde Spekulationer over, hvorledes Moralprincipper bør være, kan man imidlertid koncentrere sig om, hvorledes de faktisk er og dernæst søge at finde Lovene for deres Udvikling. At finde Lovmæssigheden blandt Fænomenerne er Videnskabens Opgave. Dette gælder ogsaa den moderne Etik, der fra at være en filosofisk, spekulativ Disciplin mere og mere gaar over til at blive en sociologisk Videnskab.

Den første Distinktion mellem en normativ og en videnskabelig Etik blev gjort af *Lévy-Bruhl*¹⁾, der spørger efter de Love, efter hvilke Moralen udvikler sig. Sociologisk orienterede Forskere fulgte *Lévy-Bruhl*, blandt disse maa man nævne *Albert Bayet*, der definerer den empiriske Etiks Opgave saaledes: at konstatere Kendsgerninger og at uddrage Lovene af dem. »Den moralske Kendsgerning eller mere nøjagtigt, den ethologiske Kendsgerning er Distinktionen mellem godt og ondt, saaledes som den manifesterer sig i de sociale Kendsgerninger.«²⁾ Naar disse Kendsgerninger er konstaterede, gælder det om at finde Lovene for deres Udvikling. Den lovmæssige Sammenhæng bestaar imidlertid ikke af logiske Baand mellem Begreber, men af en konstant Sammenhæng mellem Kendsgerninger. Naar man gennem Sammenligning har konstateret visse Korrelationer, maa man spørge efter Aarsagerne til disse og prøve at opstille Love for deres Indtræffen.

Nu er det imidlertid saaledes, at saa snart man taler om Aarsagerne til et eller flere Fænomeners Indtræden, springer man lige ind i det mest centrale og vanskeligste af alle Problemer om Videnskab og Erkendelse. Intet Problem er saa fundamentalt, ja saa livsvigtigt for den videnskabelige Forskning og den menneskelige Erkendelse som Kausalitetsproblemet. Og intet Problem har været saa stærkt omdiskuteret som dette.

Indførelsen af de statistiske Love i Stedet for de kausale inden for Naturvidenskab er et klart Udtryk for Vanskeligheden af Kausalitetsprincippets Gennemførelse. Og gaar man fra Naturvidenskaberne til Aandsvidenskaberne, bliver Vanskeligheden ikke mindre. Naar Historikeren eller Sociologen til Ex. vil udforske Aarsagerne til Verdenskrigens Udbrud, vil de Faktorer, der kan komme i Betragtning som aarsagsbestemmende være

¹⁾ La Morale et la Science des moeurs. Paris 1903.

²⁾ La science des faits moraux. Paris 1925. p. 135.

in legio. Ja, Opgaven synes uløselig. Stillet over for Kausalitetsprincippet i dets strengeste Form vil Discipliner som Historie, Sociologi, Nationaløkonomi og Psykologi overhovedet ikke kunne gøre Krav paa at kaldes Videnskab. *Kants* Spørgsmaal, om Videnskab i det hele taget er mulig, er lige brændende og aktuelt. Thi som dengang maa man nu svare, at i streng Forstand er kun den rene Matematik og Logiken exakt Videnskab. Og hvorfor? Simplethen fordi Matematiken og Logiken danner afsluttede, deduktive Systemer, der er bygget op paa vilkaarligt valgte Definitioner, Axioner, Postulater o. s. v., og fordi begge saaledes kun arbejder med selvvalgte Objekter. Hverken Matematik eller Logik angaar den Virkelighed, der ikke lader sig udforske uden om det vanskeligste af alle Problemer: Kausaliteten.

Er det da saa ikke haabløst at drive Videnskab? Jo, egentlig talt. De strenge Fordringer, som stedse maa være Idealet, kan ikke opfyldes — og navnlig ikke opfyldes i lige høj Grad inden for de forskellige Videnskabsgrene.

Idealet er ganske vist overalt det samme. Men stillet over for Virkelighedens Fylde og Mangfoldighed har det vist sig, at den for Idealets Virkeliggørelse nødvendige Isolering af Fænomenerne, der skal undersøges, i ulige Grad er gennemførlig. Naturvidenskabsmanden er her bedst stillet. Gennem Experimenter, hvis Betingelser han selv stiller og varierer, og som han kan gentage i det uendelige, kan han isolere sine Fænomener og koncentrere Undersøgelsen om et Enkeltfænomen. Men for at vende tilbage til Exemplet med Verdenskrigens Udbrud, hvorledes skal en Historiker blot prøve at benytte en lignende Fremgangsmaade? Det er ugørligt.

De enkelte Videnskaber maa se at tilpasse deres Metoder efter deres Stof og Materiale. Dette gældes ogsaa Erhvervsetiken.

Ligesom al anden Etik er Erhvervsetiken¹⁾ begyndt som en normativ Videnskab. En Gennemgang af Udlandets erhvervsetiske

1) Enkelte har ment, at Ordet Erhvervsetik burde erstattes med Ordet Handelsetik; hertil maa siges, at med det Forskningsomraade, Erhvervsetiken hidtil har lagt under sig, er Begrebet Erhvervsetik maaske vel vidt, men paa den anden Side er Begrebet Handelsetik afgjort for snævert, da Erhvervsetiken beskæftiger sig med Problemer, der ligger uden for det egentlige Handelsomraade. Da Erhvervsetiken desuden m. H. t. Forskningsomraade staar over for store Udvidelsesmuligheder, og da endelig Begrebet »Erhvervsetik«s tyske Parallel, »Wirtschaftsetik«, har vundet Hævd som terminus technicus, har jeg fundet det rigtigst at bibeholde Ordet Erhvervsetik.

Litteratur viser, at langt den overvejende Del af Forfatterne opfatter Etiken som en normativ Disciplin, idet man gennem Analyser og Sammenligninger søger at finde almengyldige Moralprincipper og etiske Normer, der skulde proklameres som de eneste saliggørende etiske Baner, ad hvilke Erhvervslivet kunde og skulde bevæge sig.

Som allerede nævnt, lader en saadan Opstillen af almengyldige Regler sig slet ikke videnskabeligt gennemføre. Moral er og bliver noget relativt, der varierer med Tid og Sted. Denne elementære Kendsgerning synes man imidlertid at have overset. Og dog staar og falder den empiriske Erhvervsetiks Existens som Videnskab med, at man klart ser denne Kendsgerning i Øjnene og een Gang for alle forlader det normative Stadium.

Gang paa Gang har man søgt at slaa denne i og for sig selvfølgelig Kendsgerning fast, og jeg har indtil Trivialitet til Belysning af Moralens Relativitet nævnt det klassiske og haandfaste Exempel, at det somme Steder har været god Moral at spise sine Forældre, naar de blev ulevedygtige, medens de fleste nu anser sligt for en umoralsk Adfærd over for Forældre. Og medens Godgørenhed og Barmhjertighed nu anses for moralske Dyder, blev der for et Par Sekler siden i puritanske Lande fra Prædikestolene forkyndt, at det var syndigt og umoralsk at give Almisse, da Fattigdom skyldtes enten Dovenskab eller Ødselhed og derfor var Guds Straf. Og Guds Tugt og Revselse maatte man ikke gribe forstyrrende ind i.

Kort sagt: Moral er relativ, hvilket atter hænger sammen med den anden allerede nævnte og ligesaa uafviselige Kendsgerning, at moralske Sandheder ikke lader sig bevise. En almengyldig, normativ Etik er derfor uigennemførlig. Det kan derfor heller ikke være Erhvervsetikens Opgave at opstille etiske Normer og Regler for Erhvervslivet, hvilket i Praxis vilde sige »at prædike Moral«. Men netop ud fra Erkendelsen af, at objektivt gyldige Moralprincipper ikke findes, kan man koncentrere sig om en rent erfaringsmæssig Konstatation af erhvervsetiske Principper med, hvad jeg har kaldt kollektiv Gyldighed, d. v. s. Principper, der inden for en bestemt Samfundsgruppe opnaar det overvejende Flertals Sanktion.

Al Videnskab begynder med Iagttagelse af Fænomenerne, hvorefter følger deres Beskrivelse og Klassifikation. Indsamlingen og Tilvejebringelsen af et Materiale, der hidrører fra Erfaringen, er det første Skridt bort fra det spekulative Stadium. Naar Ma-

terialet er fremlagt og beskrevet, er man naaet til Videnskabens egentlige Opgave: at konstatere Aarsager og at finde Lovmæssigheden mellem Fænomenerne.

At finde Lovmæssigheden mellem Fænomenerne er Videnskabens Opgave. Dette gælder ogsaa den moderne Erhvervsetik, hvis Maal maa være: sagligt og objektivt at undersøge Fænomenerne og at spørge efter de Love, efter hvilke de udvikler sig.

I de erhvervsetiske Princippers Opstaaen, Udvikling og Omformning gennem Tiderne og fra Land til Land gør mange Faktorer og Aarsager sig gældende. Særlig iøjnespringende er de erhvervsetiske Princippers Forhold til de økonomiske Faktoreres Udvikling. Forbindelsen mellem disse to Fænomenrækker, de økonomiske og de erhvervsetiske, har endda været saa nøje, at det egentlig først i vor Tid er lykkedes Nationaløkonomien at frigøre sig fra moralske Dogmer og etiske Normer. Saaledes som bl. a. *Gunnar Myrdal*¹⁾ saa kraftigt paapeger, er Nationaløkonomien selv begyndt som en normativ Videnskab, hvilket ikke mindst hang sammen med dens Forhold til det etiske.

Nu er det imidlertid saaledes, at selve Problemet om dette Forhold ikke er løst med, at de økonomiske Videnskaber — iøvrigt med Rette — frigør sig fra moraliserende og etiserende Tankesæt. Forholdet bestaar jo i Praxis, i den konkrete Virkelighed, lige fuldt for det. Thi Erhvervslivet er som en Del af det menneskelige Samfund underkastet moralsk Vurdering og indebærer i sig selv etiske Momenter. At Videnskaben som saadan, baade den økonomiske og den erhvervsetiske, skal være a-etisk, d. v. s. ikke tage Del i de ofte lidenskabelige Kampe, der føres, om hvilke økonomiske, politiske og etiske Systemer, der nu er de bedste, er ikke ensbetydende med, at de etiske Fænomener er »udryddet« af den Virkelighed, det er Videnskabens Opgave at undersøge. Tværtimod kan man sige, at først ved at fastholde denne Kendsgerning er der Mulighed for en klarere og dybere Erkendelse af Forholdet mellem de to Fænomenrækker, de økonomiske og de erhvervsetiske.

Saaledes som det er paavist talrige Gange²⁾, har der ved Udformningen af de erhvervsetiske Principper spillet en — man

¹⁾ *Vetenskap och Politik i Nationalekonomien*. Stockholm 1930.

²⁾ *Max Weber: Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen 1934. *Werner Sombart: Die Juden und das Wirtschaftsleben*. München und Leipzig 1928. *Georg Wünsch: Evangelische Wirtschaftsethik*. Tübingen 1927. *Hans Larman: Christliche Wirtschaftsethik in der spätrömischen Antike*.

kan næsten sige — uendelig lang Række Faktorer ind som f. Ex. geopolitiske og økonomiske Forhold, politiske Teorier, antik Filosofi, religiøse Systemer, Befolkningsjendommeligheder, Statsformer og hele det kulturelle Komplex, i hvilket Erhvervslivet og dets Etik er spundet ind. At ville kaste sig over en Udredning af alle disse paa een Gang vilde selvsagt være Galmandsværk. Som i enhver Videnskab maa man ogsaa her foretage en Begrænsning af Undersøgelsesmaterialet og koncentrere sig om en Klarlægelse af de mest iøjnefaldende Faktorer. Og næppe nogen vil bestride, at de økonomiske Faktorer har spillet den altoverskyggende Rolle ved de erhvervsetiske Normers Udvikling, ligesom disse ogsaa paa deres Side har virket og virker ind paa selve Erhvervslivet¹⁾.

Det vil derfor synes formaalstjenligt i første Række særligt at koncentrere sig om en Undersøgelse af Forholdet mellem de to Fænomenrækker, de økonomiske og de erhvervsetiske, og forsøge en Udredning af Lovmæssigheden mellem disse to Fænomenrækker.

Som en Begrundelse for blandt de mange determinerende Faktorer særligt at koncentrere sig om de økonomiskes Forhold til de erhvervsetiske, kan man pege paa den Kendsgerning, at saavel de liberalistiske som de marxistiske Økonomer og Historikere trods store Divergenser begge er kommet til det Resultat, at Erhvervslivets hele Udvikling i første Række bestemmes af de økonomiske Faktorer. At Aarsagsretningen i Sammenspillet mellem de forskellige Faktorer — som paapeget bl. a. af Myrdal (se Fodn. nedenfor) — imidlertid ikke er ensrettet, er en anden Sag, som ikke afsvækker Paastandens Rigtighed om de økonomiske Faktorerers overordentlig store Betydning. Blandt Aarsagsfakto-

Berlin 1936. *R. H. Tawney*: Religion and the Rise of Capitalism. London 1926. *J. Brodrick*: The Economic Morals of the Jesuits. London 1934. *H. M. Robertson*: Aspects of the Rise of Economic Individualism. Cambridge 1933. *B. Groethuysen*: Origines de l'esprit bourgeois en France. Paris 1927. *Ernst Beins*: Die Wirtschaftsethik der Calvinistischen Kirche der Niederlande 1931. *A. Fanfani*: Le Origini dello Spireto Capitalistico in Italia. Milano 1933. *P. J. Bouman*: Einige Beschouwingen over de historische Betrekkingen tusschen Godsdienst en Kapitalisme. De Economist 1932.

¹⁾ Jvf. *Gunnar Myrdal*, der om Forholdet mellem den økonomiske Udvikling og Idéudviklingen, til hvilken Etiken hører, bemærker følgende: »Men sambandet är icke enkelt och orsaksriktningen icke ensriktad: från den ekonomiska utvecklingen till idéutvecklingen. Idéutvecklingen bestämmer själv, bl. a. via konventioner och legale institutioner, i sin mån den ekonomiska utvecklingen«. Op. cit. p. 46.

rerne øver de politiske Faktorer sikkert ligeledes en ikke uvæsentlig Indflydelse, som ved anden Lejlighed skal tages op til nærmere Drøftelse.

Vi maa et Øjeblik vende tilbage til Kausalitetsbegrebet. Analogt med Indførelsen af statistiske Love og Sandsynlighedsberegninger i Stedet for streng Kausalitet inden for Naturvidenskaben har man inden for den sociologiske Videnskab, med hvilken Erhvervsetiken er beslægtet, erkendt Vanskeligheden ved at konstatere Aarsags-sammenhængen mellem Fænomenerne. Strengt taget maa man — i hvert Fald i første Instans — begrænse sig til at konstatere Korrelationen mellem to eller flere Fænomenrækker. *Morris Ginsberg* opfatter simpelthen Kausalitet som en speciel Form for Korrelation¹⁾. Og *Albert Bayet* definerer den lovmæssige Sammenhæng som den konstante Sammenhæng mellem Kendsgerninger²⁾.

Med de til Kausalitetsprincippet knyttede epistemologiske Overvejelser in mente kan vi nu paa Linie med Bayet og Ginsberg nøjere præcisere Erhvervsetikens Opgave og Stilling blandt andre Videnskaber saaledes: Den moderne Erhvervsetik, der i Modsætning til den ældre normativt-spekulative er en empirisk-analytisk Videnskab, ser det som sin Opgave gennem Konstatering af Korrelation mellem de økonomiske og de erhvervsetiske Fænomener, saaledes som disse ytrer sig i de efter Tid og Sted skiftende Samfundsstrukturer, at finde den konstante Sammenhæng mellem disse to Fænomenrækker.

Med denne Definition tages imidlertid ikke Sigte paa at udelukke andre Fænomener fra det erhvervsetiske Undersøgelsesomraade. Men som allerede nævnt synes det særlig formaaltjenligt i første Række at koncentrere sig om disse to Fænomenrækker. Efterhaanden som det erhvervsetiske Forskningsomraade udvides, maa Erhvervsetikens Opgave i Overensstemmelse hermed omdefineres; thi som bl. a. *Jørgen Jørgensen*³⁾ gør opmærksom paa, er alle Definitioner i Realvidenskaberne — altsaa ogsaa den nærværende — provisoriske, idet de kun kan være tilfredsstillende paa et ganske bestemt Forskningsstadium.

¹⁾ Causality in the Social Sciences. Proceedings of the Aristotelian Society. London 1935. p. 253.

²⁾ Op. cit. p. 113.

³⁾ Indledning til Logikken og Metodelæren. København 1942. p. 72.

Det Materiale, der skal benyttes ved denne Opgaves Løsning, er yderst sammensat og skal drages frem fra en næsten kaotisk Fylde af Fænomener og ofte fra hidtil ubenyttede Kilder.

Paa den ene Side er der de økonomiske Faktorer. Om disse gælder det, at de økonomiske Videnskaber, især Nationaløkonomien, allerede har samlet et stort Stof og gennem et Par Sekler har arbejdet paa dette Stofs Klassifikation, hvorfor man for disse Faktorer's Vedkommende kan benytte det allerede foreliggende Materiale — dog saaledes forstaaet, at man i hvert enkelt Tilfælde maa drage de økonomiske Fænomener frem, der staar i Korrelation til de erhvervsetiske Fænomener, der paa et givet Stadium i Undersøgelsen er dennes Genstand.

En nærmere Omtale i nærværende Arbejde af de økonomiske Faktorer i Almindelighed og deres Klassifikation vilde derfor være en overflødig Gentagelse af, hvad der kan læses i enhver elementær Lærebog i Nationaløkonomi eller Driftsøkonomi.

Paa den anden Side er der de erhvervsetiske Normer og moralske Principper. Disse ytrer sig saavel direkte som indirekte over alt, hvor Erhvervslivet udfolder sig i Dagliglivet, i Forretningsmænds Udtalelser, i Selvbiografier, i Reklamer og Annocer, i juridiske Dokumenter, Love, Domsafgørelser, i retsdogmatiske Skrifter, Responsa, Pressekommentarer o. s. v.

Som tidligere nævnt kan saadanne Normer ikke opnaa objektiv Gyldighed. Derimod kan etiske Systemer og moralske Forestillinger meget vel opnaa kollektiv Gyldighed, d. v. s., at de inden for et Samfund eller en Samfundsgruppe opnaar det overvejende Flertals Sanktion. Der har aldrig eksisteret noget Samfund uden saadanne etiske Normer med kollektiv Gyldighed. Selv et Forbrydersamfund har jo sin »Moral«, sine Regler og Normer. Og sans comparaison er det saadanne Normer hos Samfundsgruppen: Erhvervsfolk, der i Erhvervsetiken skal konstateres. Og dette kan kun gøres ved en systematisk Gennemgang af de Kilder, der foreløbigt er nævnt i Flæng.

De juridiske Love frembyder baade Fordele og Mangler som Materiale. Fordelene bestaar i, at Handelslovene — i hvert Fald paa et vist Tidspunkt — vil kunne opfattes som Udtryk for den almindelige Mening om, hvad der er god Handelsmoral. Med andre Ord, de udtrykker en kortere eller længere Tidsperiodes erhvervsetiske Normer med kollektiv Gyldighed. En Norm, der ikke opnaar denne Gyldighed, vil ikke blive gjort til Lov. Den største af Manglerne ved Lovene som Materiale er den, at Lov-

givningen ikke altid er et adækvat Udtryk for den paa samme Tidspunkt herskende Erhvervsetik. Thi Lovgivningen er som Regel bagefter Udviklingen. Herom har *L. V. Birck* træffende sagt følgende: Den social-økonomiske Ordning og Retsorden dækker ikke hinanden; den sidste halter altid bagefter; Samfundet er levende og i Udvikling; nye Institutioner opstaar og bestaaende Institutioner ændrer deres Indhold; Relationer og Magtforhold skifter stadig; Livsanskuelser og Folks Moral ændrer sig, men Retsordenen bliver staaende¹⁾; kun i det ganske stillestaaende Samfund dækker Retsordningen den social-økonomiske Ordning; i det bestaaende bevægelige Samfund vil derfor Retsordningen være en Køkkenmødding, hvori vi finder Levninger af tidligere Tidens sociale og økonomiske Struktur²⁾. Hertil maa dog føjes, at i den nyere Tid anvendes hyppigere og hyppigere de retslige Standarder³⁾, der netop ved deres Smidighed tager Sigte paa at modvirke Lovenes Stivhed og svigtende Evne til at »følge med Tiden«. Men heller ikke Standarderne ændrer den Kendsgerning, at Retsordenen som oftest maa være et Stykke bagefter Erhvervslivets dynamiske Udvikling. I denne er der en lang Række Muligheder latent til Stede, for hvilke det vilde være umuligt paa Forhaand at opstille skematiske Rammer, selvom disse laves nok saa meget til »at trækkes ud og ind« efter Forhold og Omstændigheder.

Derfor er Erhvervslivets uskrevne Love ofte et bedre Udtryk for de erhvervsetiske Principper med kollektiv Gyldighed end de skrevne Love, der undertiden en Overgang endda kun er Udtryk for et Mindretals Opfattelse. At de skrevne Love lidt efter lidt — ofte utroligt langsomt — ændrer deres Indhold i Overensstemmelse med de uskrevne Love, der efterhaanden har vundet saadan Hævd, at Lovgivningen ikke kan sidde dem overhørig, rører ikke ved den Kendsgerning, at Lovgivningen simpelthen ifølge sit Væsen og sin Opgave maa halte bagefter Udviklingen, og at man derfor tillige henvises til Handelens uskrevne Love i Eftersøgningen af de erhvervsetiske Normer. Men netop ved at sammenholde de skrevne med de uskrevne Love vil man komme de erhvervsetiske Normers Udvikling tættere ind paa Livet.

Disse uskrevne Love, der undertiden kaldes Handelscou-

¹⁾ Fremhævelserne af mig.

²⁾ *L. V. Birck*: Under Højkapitalismen, 1935. p. 204.

³⁾ Se *Ragnar Knoph*: Retslige Standarder. Oslo 1939.

tumer eller Usance¹⁾), har overordentlig stor Betydning for Erhvervslivets Struktur og Dynamik og giver maaske det mest fyldestgørende Udtryk for det overvejende Flertals Handelsetik, tilmed da mange af dem er nedfældet i haandgribelige Dokumenter som f. Ex. de forskellige Handelskamres og Grosserer-Societets og andre responderende Institutioners Responsa. Med den Omhu og Forsigtighed, hvormed disse som Regel er udformet, danner de et ypperligt Materiale for vort Formaal. Bedre empiriske Fakta end disse Responsa kan man ikke forlange. Det er Kendsgerninger, der er hentet lige ude fra det praktiske Forretningsliv, saaledes som det former sig fra Dag til Dag.

Et Materiale, der paa en Maade ligger imellem Lovene og de forskellige Institutioners Responsa er Domsafgørelser, hvori Love er kommet til Anvendelse og er blevet fortolkede, ofte under Paavirkning af indhentede Responsa. Domsafgørelserne afspejler saa at sige Kampen og Tovtrækkeriet mellem de skrevne og de uskrevne Love og tydeliggør de førstnævntes Udviklingsproces. Vinding Kruse skriver med Rette, at Domssamlingerne giver os et sjældent paalideligt og objektivt Spejlbillede af det daglige Livs mangfoldige Konflikter²⁾.

Baade før og efter Domsafgørelserne finder Sted og omkring nye Loves Udstedelse kommenteres disse Begivenheder ofte livligt i Pressen, dels gennem redaktionelle Artikler og dels gennem Politikeres, Forretningsmænds og undertiden Forbrugeres Udtalelser. Ikke mindst de sidstes Indstilling og Syn er af Interesse, da Forbrugerne paa sin Vis øver et moralsk Pres paa Forretningslivet, hvis etiske Normer ikke blot bestemmes indefra, men ogsaa under Hensynet til den offentlige Mening og hele det sociale Komplex, som denne er Udtryk for og Del af.

Pressekommentarer og -Udtalelser er saaledes et Materiale, der i høj Grad bør udnyttes, og som man hidtil — i hvert Fald for Erhvervsetikens Vedkommende — har ladet ligge upaaagtet hen.

I Bestræbelserne for at udforme saa retfærdige Love som muligt, bliver disses Grundlag og Sammenhæng med den øvrige Samfundsstruktur og Udvikling gjort til Genstand for indgaaende Analyser. Dette finder Sted inden for Retsvidenskaben, hvor man

¹⁾ Eugen Ehrlichs Retssociologi bygger paa, at Ret er egentlig ikke det, der staar i Lovene, men den Maade, hvorpaa Folk virkelig ordner deres Anliggender.

²⁾ Ejendomsretten. I. p. 98.

med stor Subtilitet vejer Argumenter og Motiveringer for Lovenes Udstedelse mod hinanden. Resultatet heraf er Retsdogmatiken, der opstiller de juridiske Normer for Samfundslivet. Bortset fra, at de Lærdes Uenighed ogsaa er stor inden for Retsdogmatikernes Kreds m. H. t. Spørgsmaalet om Retsdogmatikens Forhold til det normative¹⁾, vil man kunne anvende de retsdogmatiske Skrifter som Materiale i de erhvervsetiske Undersøgelser. Thi de erhvervsetiske Normer og deres Udvikling, der er den videnskabelige Erhvervsetiks Undersøgelsesgenstand, kommer til Udtryk i de retsdogmatiske Skrifter.

Som Regel kan man fastslaa, at alle juridiske Dokumenter, der drejer sig om Sager vedrørende Erhvervslivet, er tjenlige som Raamateriale ved Udforskningen af de erhvervsetiske Principper. *Carl F. Tauesch*²⁾ har saaledes belyst det erhvervsetiske Problem gennem en nøje Gennemgang af The Sherman Antitrust Law og benytter som Materiale Debatterne i Senatet³⁾, saaledes som de foreligger i de skrevne Referater, og endvidere en Række Tilfælde, som Domstolene har behandlet i Tilknytning til denne Lov.

Som Raamateriale kan man nævne Reklamer og Annoncer. De forskellige Reklameforeninger Verden over ligger inde med et yderst interessant Stof, der hidtil har været lidet benyttet i de erhvervsetiske Undersøgelser. Ligeledes vilde en systematisk Gennemgang af Avisers og Tidsskrifters Annoncespalter gennem en Tidsperiode sikkert bringe et frugtbart Stof for Dagen.

Her melder sig imidlertid visse metodiske Vanskeligheder af lignende Art som dem, der gør sig gældende ved Benyttelsen af Presseudtalelser som Materiale. En systematisk Gennemgang af disse og af Annoncespalter gennem en Tidsperiode antager saadanne Dimensioner, at det bliver uoverkommeligt for en enkelt Forsker. Det kræver i Virkeligheden et Institut med en tilstrækkelig Stab af Medarbejdere. Hvor en saadan ikke staar til Raadighed, maa det være den enkelte Forsker tilladeligt at benytte den

¹⁾ Se bl. a. *Alf. Ross*: Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. København 1934. *Vinding Kruse*: Erkendelse og Vurdering. København 1942. *G. Astrup Hoel*: Den moderne Retsmetode. Oslo 1925. *Frederik Stang*: Indledning til Formueretten. Oslo 1935. *Frede Castberg*: Rettsfilosofiske Grunnsprogsmaal. Oslo 1939. *Anders Wilhelm Lundstedt*: Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft. I—II. Berlin, Grünwald 1932—36.

²⁾ Policy and Ethics in Business. New York and London 1931.

³⁾ For Danmarks Vedkommende foreligger et fortræffeligt og hidtil ubenyttet Materiale i *Rigsdagstidende*.

videnskabeligt fuldt forsvarlige Fremgangsmaade at foretage Interpolation og Extrapolation. Ved Interpolation forstaar man inden for Statistiken Beregning af Talværdier, som ligger mellem de oprindeligt maalte, og ved Extrapolation forstaar man Beregning af Talværdier, som ligger udenfor de oprindeligt maalte, men »i Forlængelse af dem«. Interpolation og Extrapolation benyttes, da det er uoverkommeligt at beregne og prøve alle mulige Værdier¹⁾.

I sin Omtale af *Herbert Tingstens* Arbejde²⁾ skriver *Svend Ranulf*: »— for saa vidt det drejer sig om at benytte Presse-udtalelser som Kildemateriale, synes en Udtalelser Repræsentativitet i sidste Instans at maatte bedømmes ved en Optælling af, hvor ofte ellers den paagældende Anskuelse er kommet til Udtryk i Pressen. I Princippet er dette ogsaa, hvad Tingsten gør. Han godtgør en Udtalelser Repræsentativitet ved i Noterne at henvise til et større eller mindre Antal Parallel-Udtalelser. Han foretager ikke udtømmende Optællinger, hvilket man vel nok indenfor bestemt angivne Rammer kunde gøre; men det vilde muligvis være letsindigt at drage videregaaende Slutninger af det præcise talmæssige Udtryk, man paa den Maade kunde opnaa, og i hvert Fald er en saadan Præcision ikke nødvendig for Tingstens Formaal. Vigtigt er det blot at fastslaa, at Tingsten her faktisk, saa snart han overhovedet taler om Repræsentativet, opererer med det kvantitative Synspunkt, hvis Umulighed paa disse Områder saa ofte er blevet proklameret.«³⁾

Overført til Erhvervsetiken vil det sige, at man ikke behøver at gennemsnøge samtlige Aargange af Dagblade f. Ex. i et Tidsrum af hundrede Aar, men inden for dette kan vælge kortere Tidsperioder, som maa anses for typiske. Og herindenfor kan man saa atter vælge at følge enkelte Firmaers Udvikling, som maa antages at være tilstrækkelig repræsentative.

Lignende Fremgangsmaade kan benyttes, saafremt et enkelt erhvervsetisk Fænomens Udvikling ønskes fulgt gennem Pressen. Ogsaa her kan typiske Tidsperioder udvælges. Og mellem og udenfor de undersøgte Perioder kan der saa interpoleres og extrapoleres. At saa udtømmende Undersøgelser som muligt er Idealet,

¹⁾ Se *Jørgen Jørgensen*: Indledning til Logikken og Metodelæren. København 1942. p. 78. Endvidere *Westergaard og Nybølle*: Statistikens Teori i Grundrids. København 1927.

²⁾ Den svenske socialdemokratiske idéutveckling. I—II. Stockholm 1941.

³⁾ »En Bog, som burde skrives«. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1942.

skulde være overflødig at bemærke. Men den enkelte Forsker kan kun naa at vise Vej, indtil Erhvervsetik og andre sociologiske Discipliner faar samme Arbejdsvilkaar som Naturvidenskaben, d. v. s. Institutter og Assistenten, der kan foretage det mere rutinemæssige og yderst omfattende Arbejde.

De etiske Koder, der er udarbejdet af Handelsforeninger og især af Rotary Klubberne, er selvsagt et ypperligt Materiale. Thi selvom det maa benyttes med Forbehold ud fra den Betragtning, at der her i særlig Grad kan være Tale om Facademoral, er de etiske Koder dog blevet udformet og opstillet med Majoritetens Sanktion som de etiske Idealer, der bør stræbes efter. De maa akcepteres som Normer med kollektiv Gyldighed. Om deres Forhold til den moralske Adfærd skal der senere vendes tilbage til.

Som et frugtbart Materiale kan man nævne *Selvbiografier og Betragtninger* af store Driftsherrer. Til Ex. kan det nævnes, at *Hugo F. Koenigsgarten*¹⁾ i sin Disputats over Grundforestillingerne i amerikansk Erhvervsetik har benyttet et saadant Materiale, idet han anvendte Biografier og Skrifter af Driftsherrer som *Andrew Carnegie, Henry Ford, Rockefellerne* og *Filene*. Thi disse staar som fyldestgørende Repræsentanter for deres Tidsalders Driftsherrer. Tilmed fremfører de deres Syn og Paastande nogenlunde systematisk. Og sidst, men ikke mindst maa man ifølge Koenigsgarten give disse Praktikers Værker Fortrin for rent teoretiske Værker, fordi deres Virkning ude blandt Offentligheden er umaadelig stor. Endvidere fordi de i deres Ureflekterethed lader de herskende Grundforestillinger komme frem umiddelbart og oprindeligt. Disse Driftsherrers Skrifter maa ikke tydes ud fra deres individuelle Sammenhæng med deres Forfattere. Men de skal forstaas som Udtryk for almindelige og i amerikansk Tankegang levende Forestillinger og Ideer, d. v. s. som karakteristiske Udslag af en bestemt Aandsindstilling og et bestemt Livsyn. Naar man saa tillige medtager de forskellige Nationaløkonomers og Socialfilosoffers Værker, opnaar man ifølge Koenigsgarten saaledes en i sig selv sluttet Sammenhæng af Forestillinger, Principper i og Fordringer til Erhvervslivets Udformning — et Idésystem, der ligger til Grund for de forskellige Forsøg paa og Tilløb til en Højnelse og Nyordning af det økonomiske Liv.

Baade m. H. t. de etiske Koder og ovennævnte Selvbiografier og Betragtninger bør man vogte sig vel for en alt for naiv Tillid

¹⁾ Grundvorstellungen der amerikanischen Wirtschafts-Ethik. 1934.

til Forretningsmænds Udtalelser om, at Handelens Opgave er at tjene Samfundet. Bortset fra de Tilfælde, hvor der bevidst er Tale om Fraser, der er beregnet paa at bluffe Offentligheden og at skjule mindre idealistiske Hensigter, kan der foreligge ganske ubevidste Selvbedrag, idet ogsaa Erhvervslivets Mænd er underlagt den psykologiske Lov, at Mennesker ubevidst besmykker og forvansker Motiverne til deres Handlinger. Men en pure Benægtelse af Redeligheden i de idealistiske Bestræbelser, mange slutter op om, er lige saa fejlagtig. Thi ogsaa her er Sandheden vel den, at Mennesket er sammensat af godt og ondt, d. v. s. at ædle og snavsede Motiver lever Side om Side i samme Sind. Derfor er begge lige reale.

I Forbindelse med Omtalen af Biografier skal det nævnes, at ogsaa Skønlitteraturen med Udbytte kan benyttes som Materiale¹⁾. Studiet af dette afgiver en værdifuld Støtte for den typologiske Begrebsdannelse, der saavel ud fra et psykologisk som ud fra et sociologisk Synspunkt er et videnskabeligt Instrument af stor Nytte for Studiet af de erhvervsetiske Principper og disses Udvikling.

For at konstatere, i hvilket Omfang de inden for Gruppen af Erhvervsfolk opstillede Normer følges i den praktiske Adfærd, kunde man som Materiale benytte Akter fra Skattevæsen, Priskontrol, Vareforsyningsdirektorat og Kriminalstatistik, selv om denne Art Materiale maa benyttes med megen Varsomhed, da de nævnte Institutioner undertiden ikke viser tilstrækkelig Indsigt i og Forstaaelse af Erhvervslivet og de Vilkaar, under hvilke det arbejder. Men i visse Tilfælde vilde dette Materiale kunne tjene som et nyttigt kritisk Korrektiv til det fra Erhvervslivet selv stammende Materiale.

Endelig skal det nævnes, at der vilde kunne fremskaffes en Del Materiale gennem Enquêtes og Experimenter, hvilket dog først nærmere skal omtales under Gennemgangen af Metoderne.

Som man vil se, kan et stort og rigt Stof drages frem til Belysning af Erhvervsetiken. Stoffet kan synes baade uoverkommeligt og kaotisk. Naar man vil forsøge at klassificere dette Materiale, maa Klassificeringen selvsagt ske efter de Emner, til hvis Belysning Materialet skal tjene.

¹⁾ Se saaledes S. Turcottes Disputats: Les gens d'affaires sur la scène française de 1870 à 1914. Paris 1936.

I en empirisk Undersøgelse af de etiske Grundsætninger, der ligger bag Driftsherregruppens erhvervsmæssige Adfærd, bliver det Hovedspørgsmaalet at konstatere, i hvilket Omfang dens Medlemmer lader sig lede af Ønsket om at opnaa størst mulig Pengegevinst, og i hvilken Grad andre Hensyn spiller ind som f. Ex. Hensyntagen til Kunder og Arbejdere, Stat og Nation. Om dette Spørgsmaal har *F. Zeuthen* fremsat nogle interessante Udtalelser og skriver bl. a.: »Bestræbelser for andet end at opnaa den størst mulige Indtægt har i høj Grad været af Betydning (jfr. de dog muligvis idealiserede Forestillinger om Middelalderens Lavsvæsen), og er det stadig i mange Tilfælde. Maalet synes — i hvert Fald efter de sociale Grupperes officielle Ideologier — i mange Tilfælde snarere at være sædvanemæssig eller standsmæssig Behovsdækning end Gevinstmaximering eller anden hensynsløs Maximering af individuel Fordel.«¹⁾

Endvidere nævner *Zeuthen* følgende Række af Motiver, der er opstillet af *Paul H. Douglas*²⁾, og som denne mener skulde gøre sig gældende ved Siden af Gevinstmotivet:

- 1) Ønsket om at gavne Menneskeheden,
- 2) Glæden ved selve Arbejdet,
- 3) Ønsket om at præge Arbejdet med Personlighed,
- 4) Ønsket om Agtelse fra Fagfæller,
- 5) Ønsket om Agtelse og Billigelse fra ens Medmennesker i Almindelighed,
- 6) Ønsket om at gøre sig bemærket,
- 7) Ønsket om Magt over Mennesker og Ting.

»Som det vil ses, nævnes her som Motiver ved Siden af den almindelige, mere eller mindre materialistisk prægede economic-man Egoisme eller Familieegoisme og den rene Altruisme (Nr. 1) en Række andre Motiver, som sikkert virker stærkt, navnlig naar man er naaet op over en vis Minimumsstandard, og som iøvrigt kan være vanskelige at holde ude fra hinanden. — — De »ædlere« Motiver kan enten virke ved Bestemmelsen af Priser, Produktionsomfang, Kvalitet, Arbejdsvilkaar eller lignende, før Selskabernes eller Individernes Indtægt fremkommer. Virkningen kan da blive lavere Priser, større Produktion, bedre Kvalitet, gunstigere Vilkaar, finere Teknik, smukkere og solidere Anlæg eller bedre Arbejdsvilkaar. Eller Motiverne gør sig først gældende,

¹⁾ Økonomisk Teori og Metode. København 1942. p. 287.

²⁾ The reality of non commercial incentives in economic life. The Trend of Economics 1924. p. 153—88.

efter at Pengene er tjent, ved Anvendelsen af dem. Den amerikanske Trustmatador tjener f. Eks. først paa høje Petroleumspriser og forhindrer derved bl. a. de fattige Kinesere i at faa Lys i deres Lampe. Bag efter giver han Pengene bort til de fattige Kinesere, som derved bl. a. faar bedre Raad til at købe Petroleum. Den smaaligt, traditionelt indstillede Arbejdsgiver sparer paa Arbejds-løn og Arbejdsvilkaar, men uddeler maaske bag efter Pengene som Velgørenhed for en stor Del til de samme Personer. Bestræbelserne for at tjene Penge er ikke alene blevet en Sport, men for mange en Slags Pligt, som man er oplært til under den haarde Kamp for Existensen under helt andre Forudsætninger.«¹⁾

Som Enkeltspørgsmaal, det maaske kan være mest nærliggende at begynde med at tage op, kan bl. a. nævnes: Differentiering, Underbydning, Prisbinding og Undersalg, Reklame, Realisation (Udsalg), Kunderan, Nedsættelse af Konkurrenter og deres Varer, Boycot, Kontraktbrud, Efterligning af Mønstre og Patenter, Ran af Forretnings- og Driftshemmeligheder, Licitation, Voldgift og Arbitrage, Bestikkelse (Returkommission m. m.).

Denne Liste af Emner og Problemer, der her er nævnt, er selvsagt kun rent foreløbig og hverken kan eller skal opfattes som udtømmende.

Til Belysning af hver enkelt af disse Emner kan — selvsagt i mere eller mindre Grad — alle de nævnte Kategorier af Materiale anvendes. Som det vil ses, vil man nu kunne gaa systematisk frem ved for hver enkelt Problems Vedkommende at undersøge, hvad hver enkelt Kategori af Materialet kan yde til Emnets Belysning. Ved en saadan Fremgangsmaade sikres en systematisk og metodisk Undersøgelse af Problemerne og en udtømmende Udnyttelse af Materialet.

Saa omfattende Undersøgelser, der her vilde blive Tale om, er mere end Enkeltmandsarbejde. At føre disse fyldestgørende til Ende vilde tage Aartier. Men af den her foretagne Klassifikation af Emner og Materiale ser man, hvorledes en Arbejdsdeling kan finde Sted, idet den enkelte Forsker kan tage sig af et enkelt Problem som f. Ex. Reklame eller Undersalg. De herved vundne Enkeltresultater vilde i højere Grad end hidtil kunne supplere hverandre, naar de enkelte arbejder ud fra samme Klassifikation af Emner og Materiale.

¹⁾ Op. cit. p. 289.

Saafrømt en lignende Overensstemmelse kunde naas m. H. t. Metodeproblemet, var man naaet et betydeligt Skridt fremad i de hidtil alt for fragmentariske, erhvervsetiske Undersøgelser.

Ved selve Tilvejebringelsen af det erhvervsetiske Materiale, er det blevet paapeget, hvilke Kilder der er at øse af. Som for enhver anden Videnskab danner Iagttagelse og Beskrivelse af Fænomenerne det præliminære Stadium. Deskriptionen er saa at sige det metodiske Præludium. Men at blive staaende herved vilde ikke føre os videnskabeligt videre. Thi Ophobning af Fakta er ikke Videnskab. Forsøget paa at finde deres lovmæssige Sammenhæng er det videnskabelige Endemaal.

M. H. t. Konstateringen af de erhvervsetiske Principper og Normer med kollektiv Gyldighed vilde det være af Betydning, om den statistiske Metode blev taget i Anvendelse, ogsaa ud over den under Omtalen af Interpolation og Extrapolation nævnte Brug af en kvantitativ Metode. Thi hvorvidt et etisk Princip har naaet kollektiv Gyldighed lader sig egentlig kun konstatere ved denne Metode. Til dette Formaal maatte bl. a. Enquêteer foretages i meget stort Omfang; og det herved fremkomne Materiale kunde da statistisk bearbejdes.

Som en anden Mulighed kan man pege paa Anvendelsen af den experimentelle Metode. Hidtil er den ikke blevet benyttet i erhvervsetiske Undersøgelser. Men jeg vil mene, at der med Udbytte vilde kunne foretages Experimenteer. For at konstatere hvilke erhvervsetiske Principper og moralske Forestillinger, der gør sig gældende i Handelskredse, kunde man benytte den Fremgangsmaade at lade et tilstrækkeligt stort Antal Personer fra Handel og Industri konfrontere med en Række virkelige eller konstruerede Problemer og Situationer. Og de afgivne Svar og Begrundelserne for disse vilde da give et mere exakt Billede af Forholdene, end de andre hidtil benyttede Metoder har formaaet. Dog maa man paa den anden Side advare mod at bygge for meget paa saadanne Experimenteer, da man her arbejder med Menneskemateriale i Modsætning til de naturvidenskabelige Experimenteer, hvor Undersøgelsesmateriale er af mere haandgribelig Art.

Naar man nu ved denne eller hin Fremgangsmaade har faaet konstateret en Række erhvervsetiske Principper og Normer, staaer man ved den egentlige Opgave: at konstatere Korrelationen mellem denne Fænomenrække og den, der dannes af de økonomiske

Faktorer. Som et Hjælpemiddel hertil vil en historisk Forfølgning af Samfundsudviklingen være af Betydning. Det vil saaledes være særdeles værdifuldt og frugtbart gennem en længere Tidsperiode at faa fastslaaet Korrelationen mellem de to Fænomenrækker for derigennem at naa til en Udforskning af deres konstante Sammenhæng.

Naar man vil konstatere Korrelationen mellem to Fænomenrækker, viser den komparative Metode sig som den bedst tjenlige til Formaalet. Som allerede nævnt gaar to saa betydende Sociologer som *Albert Bayet* og *Morris Ginsberg* ind for denne Metode. Sidstnævnte skriver saaledes: »Studiet af de Betingelser, der styrer Væksten af Institutioner eller andre sociale Sammenstillinger (configurations) hviler hovedsagelig paa Brugen af den komparative Metode. Med andre Ord, Data faas fra forskellige Tidsperioder eller fra forskellige samtidige Civilisationer; og Generalisationer er da forsøgt ved Hjælp af Overensstemmelses-, Forskels- og de overensstemmende Variationers Metode«. ¹⁾ Ginsberg støtter sig her til John Stuart Mill ²⁾, der har fremhævet disse Metoders Betydning, og understreger disse Metoders fundamentale Værdi i sociologiske Undersøgelser, inden for hvilke den komparative Metode efter hans Mening bør indtage Førstepladsen. ³⁾

De nævnte Metoder udgør saaledes tilsammen den erhvervsetiske Forskningsmetode, der maa være afpasset efter Erhvervsetikens Opgave ⁴⁾ og Materiale. Følgelig skal den være formaals-tjenlig til en systematisk Gennemgang af de korresponderende økonomiske Faktorer og erhvervsetiske Principper med kollektiv Gyldighed.

Det vil let ses, at den nylig foretagne Klassifikation af det erhvervsetiske Materiale udgør et vigtigt Led i denne Metodes Gennemførelse. En Klassifikation af det økonomiske Materiale er som nævnt forlængst og gentagne Gange foretaget, medens en saadan hidtil ikke har foreligget m. H. t. Erhvervsetiken.

¹⁾ Causality in the Social Sciences. Proceedings of the Aristotelian Society. London 1935. p. 261.

²⁾ A System of Logic.

³⁾ Jvf. ligeledes *F. H. Giddings*, der skriver: »Mill's chapters on the logic of the moral sciences («A System of Logic», Book VI) will remain the solid foundation of sociological method«. The Principles of Sociology. London 1928. p. 52.

⁴⁾ Jvf. p. 196.

Paa Grundlag af det allerede foreliggende økonomiske Materiale og det erhvervsetiske, der først er ved at drages frem, og ved Hjælp af den nævnte Klassifikation og Metode synes det saaledes muligt at løse den empiriske Erhvervsetiks Opgave.

Naar den enkelte Forsker rent konkret vil tage fat paa Opgaven, kan det som nævnt ikke nytte, at han paa een Gang kaster sig over det vældige Stof ud i blaa Almindelighed. Han maa gribe Sagen an fra en enkelt Side, f. Ex. drage et enkelt af de opstillede Problemer frem som til Ex. Kontraktbrud, Reklame, Undersalg o. s. v. Denne Fremgangsmaade vil faa dobbelt Værdi, naar han stadig har Kendskab til og Overblik over det samlede Materiale, og naar han ud fra dette systematisk gennemarbejder og udtømmer alle Stoffets Muligheder, uanset hvilket Specialproblem, han har valgt at tage som Udgangspunkt. Dette kan ske ved Hjælp af den Metode og den Klassifikation¹⁾ af Materialet, der her er skitseret.

Til Slut skal det nævnes, at det undertiden er blevet fremført, at de erhvervsetiske Normer »blot« var Udtryk for Erhvervslivets Facademoral. Hertil skal for det førtse svares, at intet Samfund eller Samfundsgruppe, heller ikke Erhvervslivets Udøvere, opstiller etiske Normer, som ikke i større eller mindre Udstrækning er Udtryk for en dertil svarende Adfærd. Moralske Principper kan ikke vedblivende kun eksistere paa Papiret. Saafremt de ikke i Praxis følges af Flertallet, vil de snart ophøre at eksistere og at udøve deres Virkning. Helt overensstemmende vil Normerne og Adfærden dog sjældent være ud fra den simple Kendsgerning, at Mennesker nu engang ikke altid hverken kan eller vil opfylde de Idealkrav, som de selv eller andre har opstillet. Men naar man tager denne Fejlkilde i Betragtning, vil Normerne med dette Forbehold kunne tages som et om end kun tilnærmelsesvist, saa dog værdifuldt Udtryk for den faktiske Moral, rent bortset fra at denne oftere, end man maaske tror, ligger tæt op ad de etiske Normer, saaledes at Forskellen mellem Norm og Adfærd kan være

¹⁾ Hertil maa dog bemærkes, at alle Klassifikationer i Realvidenskabene — altsaa ogsaa den nærværende — er provisoriske, idet de kun kan være tilfredsstillende paa et ganske bestemt Forskningsstadium, d. v. s. de kan aldrig blive »absolutte«, definitive og urokkelige. Erfaringen nødvendiggør en Korrektion af Klassifikationerne, saaledes at der muliggøres en videnskabelig frugtbar Omordning af dem. Jvf. *Jørgen Jørgensen: Indledning til Logikken og Metodelæren*. København 1942. p. 72.

uhyre ringe. Endelig bør det ikke glemmes, at ogsaa Normerne er empiriske Fakta, hvis Existens er noget lige saa reelt som Adfærdsformerne. Autor kan ikke slutte sig til den Opfattelse, der undertiden næres, at Handelens og Industriens Mænd moralsk set skulde være større Hyklere og Blufmagere end andre Mennesker. Man behøver næppe at behandle de erhvervsetiske Normer med større Skepsis end den, man almindeligvis vil nære m. H. t. etiske Normers Overensstemmelse med den dertil svarende moralske Adfærd.

For det andet staar man ikke uden Materiale (se p. 203) og Metoder til at konstatere, i hvilket Omfang Normer og Adfærd dækker eller afviger fra hinanden, selvom saadanne Undersøgelser er forbundet med store metodiske og tekniske Vanskeligheder. Og saa længe den empiriske Erhvervsetik staar ved sin Begyndelse, maa man gribe Problemet an fra den Side, hvor det foreløbig er nærmest tilgængeligt, d. v. s. de etiske Normer og Principper. Siden kan man udbygge Undersøgelserne af disse til ogsaa at omfatte en direkte Undersøgelse af Adfærdsformerne, selv i de Tilfælde, hvor disse afviger særlig stærkt fra Normerne. Her aabner sig interessante Perspektiver for den erhvervsetiske Forskning. Og som allerede nævnt p. 199 foregaar Normernes Udvikling ogsaa under et moralsk Pres fra Forbrugernes Side. Til Klarlæggelse af dette Problem kunde man foretage en Sammenligning mellem Erhvervsgruppens og Forbrugergruppens Syn og Opfattelse af samme erhvervsetiske Problem. Paa Forhaand maa det formodes, at de erhvervsetiske Normer — alt andet lige — er et Balanceresultat af de to modsatte Interessegrupper. Ogsaa denne Side af Erhvervsetiken var værd at tage op til Belysning.

Den erhvervsetiske Forskning kan som en ny Gren af Videnskaben imidlertid ikke begynde med at undersøge samtlige Fænomener paa een Gang. Skridt for Skridt og gennem taalmodigt Forskningsarbejde maa de mange Fænomener og Problemer efterhaanden gøres til Genstand for Undersøgelse.

I nærværende Arbejde har jeg søgt at godtgøre, at en empirisk Erhvervsetik ikke blot er mulig, men at den erhvervsetiske Forskning netop kun er mulig som empirisk Videnskab. Og kun saaledes vil den i Stedet for at være en Underafdeling af de økonomiske Videnskaber, Retsdogmatik og Sociologi blive en selvstændig Videnskab.

Først som en selvstændig, empirisk Videnskab vil den moderne Erhvervsetik blive i Stand til at yde Bidrag til Forstaaelsen af Erhvervslivets Forudsætninger — og dets Fremtidsveje.